

EECMD

EASTERN EUROPEAN CENTRE
FOR MULTIPARTY DEMOCRACY

**Цінності, програми та дії:
аналіз ідеологічних та законодавчих
позицій українських політичних партій**

**Values, programmes and actions:
examining the ideologies and legislative
positions of Ukrainian political parties**

Східноєвропейський центр багатопартійної демократії (СЦБД) – це організація допомоги демократії, яка спрямована на зміцнення демократичних систем у східноєвропейському регіоні. СЦБД підтримує інституційний розвиток політичних партій України, забезпечує політичну освіту для демократичних активістів та політичних лідерів та підтримує інформований політичний діалог для зміцнення української політичної системи. Крім України, СЦБД працює в Грузії, Вірменії, Молдові та Киргизстані.

Це дослідження опубліковане за сприяння Нідерландського інституту багатопартійної демократії.

Netherlands Institute for **Multiparty Democracy**

Нідерландський інститут багатопартійної демократії (NIMD) був створений у 2000 році та працює над поширенням мирної, справедливої та всеохоплюючої політики у всьому світі.

Всеукраїнська громадська організація «Комітет виборців України» (КВУ) – незалежна позапартійна організація, метою якої є сприяння поглибленню демократичних перетворень у державі, у тому числі шляхом здійснення незалежного громадського моніторингу виборчих процесів та процесів референдуму, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні, а також громадського лобювання відповідних законодавчих змін.

Денис Рибачок – аналітик громадської організації «Комітет виборців України». Випускник «Києво-Могилянської академії» за спеціальністю політологія. Сфера наукових інтересів: політичні ідеології, партійна система України, взаємодія уряду і парламенту, місцеве самоврядування, етнополітика.

Погляди, висловлені у цій публікації, належать авторові та не обов'язково відображують офіційну позицію Східноєвропейського центру багатопартійної демократії чи Нідерландського інституту багатопартійної демократії

**Цінності, програми та дії:
аналіз ідеологічних та законодавчих
позицій українських політичних партій**

Денис Рибачок

Зміст

Вступ	7
Розділ I. Партійна система України в умовах ідеологічного вакууму	9
Розділ II. Програми партій напередодні виборів 2019 року	13
1. Вибори 2019 року: соціально-економічний контекст та очікування громадян	13
2. Програми партій напередодні виборів 2019 року	14
3. Ідеологічні тренди в партійних програмах	25
Розділ III. Імплементация партійних платформ: базові виклики та відповіді на них	29
1. Досвід реалізації партійних програм на основі виборів до Верховної Ради 2014 року	29
2. Внутрішній контроль партій над виконанням програми: тенденції та перспективи	32
Висновки	38
Бібліографія	40

Передмова

Однією з ознак партійної системи України є майже повна відсутність партій з чіткими ідеологічними платформами. Партії в Україні часто є штучними проектами, створеними під конкретні вибори, основною метою яких є відстоювання інтересів тих олігархічних груп, що їх фінансують. За такого підходу ідеологія відіграє другорядне значення. У 2019 р. в Україні відбудуться президентські та парламентські вибори. Голосування проходитиме в складних соціально-економічних умовах та в умовах збройного конфлікту на Сході країни. Ключова тема на виборах – проведення реформ в державі. Україна є парламентсько-президентською республікою, тому очікувано, що саме політичні партії мають запропонувати суспільству свій варіант модернізації. У цій роботі досліджено ідеологічні платформи найбільш рейтингових українських партій напередодні виборів крізь призму аналізу їх партійних програм. Програми досліджено з трьох перспектив: внутрішньої, міжнародної та суспільної. У роботі також запропоновано механізми для підвищення якості програм партій.

Вступ

Поняття ідеології є одним із найбільш суперечливих в політичній науці. На разі існують десятки різних класифікацій, які по різному описують природу та особливості цього поняття. Д. Мінар виділяє три широкі категорії, в межах яких існує шість типів ідей щодо яких термін ідеологія може застосовуватися. Серед них розрізнення ідеології на основі контенту та структури, функцій або ж її локусу.¹

Розуміння кожної ідеології як системи, що відрізняється особливим контентом та структурою, є близьким до морфологічної теорії, яка вивчає ідеологію крізь призму її структури. М. Фріден пропонує розуміння ідеології як набору політичних концептів, організованих у певний спосіб. Таким чином кожна ідеологія складається з ядра, суміжних та периферійних концептів.² Кількість концептів є достатньо великою, включаючи в себе такі з них як свобода, рівність, справедливість, порядок тощо. Морфологічна теорія акцентує на динамічності ідеологій, вказуючи, що ідеологія не є стабільною системою, а є динамічною величиною, що змінюється за певних умов. Таким чином ідеології схильні запозичувати політичні концепти одна в одній. Наприклад, поняття свободи чи рівності існують як в лібералізмі, так і в консерватизмі, але їх розуміння та місце в структурі ідеологій відрізняється. Крім того навіть в межах самого лібералізму історично існували різні розуміння концепції свободи.

1 David M. Minar, "Ideology and Political Behavior," *Midwest Journal of Political Science* 5, no. 4 (1961): 321-22.

2 Michael Freedен, "Political Concepts and Ideological Morphology," *Journal of Political Philosophy* 2, no. 2 (1994): 140-164.

За таких умов ключове значення відіграє не те, які ідеологічні концепти використовують партії, а те, наскільки гармонійно та органічно вони їх поєднують. З огляду на це чистий поділ на ліві, праві та центристські партії в сучасному світі є неможливим. Швидше варто говорити про наближення партій до одного із цих спектрів, враховуючи всі існуючі обмеження. Я. Бадж та Дж. Бара розділяють ліві та праві ідеології на основі домінуючих в них категорій. Так, серед основних категорій партій лівого спрямування: позивне ставлення до питань штучного регулювання ринку, економічного планування, протекціонізму, контрольованої економіки, націоналізації, держави всезагального добробуту. Серед основних категорій партій правого спрямування: позитивне ставлення до категорій політичної вертикалі влади, свободи та прав людини, вільного підприємництва, обмеження держави всезагального добробуту, підтримка національного стилю життя, законності та порядку.³

На окрему увагу заслуговує популізм, який дослідник Б. Стенлі називає тонкою ідеологією.⁴ Він, на відміну від повних ідеологій, є ще більш схильним до поглинання концептів інших ідеологій, оскільки, хоч і має ідеологічне ядро, що є протистоянням народу та еліти, однак позбавлений суміжних та периферійних понять, що дозволяє популізму легко пристосовувати до своїх потреб концепти інших ідеологій.

Морфологічна теорія показує те, наскільки багатограними та різними можуть бути ідеології. Тоді як в українському політичному дискурсі домінує спрощене розуміння природи та змісту ідеологій. На практиці воно проявляється в запиті на створення чистих правих, лівих та центристських партій. Таке розуміння є надто спрощеним та стереотипним, оскільки не враховує сучасних реалій, зокрема, й факту змішання ідеологій. Натомість, більш важливо те, наскільки логічно та змістовно ці концепти поєднані і чи не суперечать вони один одному. Також ключовим є питання практичної імплементації ідеологій, втілених у програмах партій, яке часто не береться до уваги дослідниками.

Загалом для України є типовою ситуація, коли партії в своїх програмах поєднують прямо протилежні концепти, намагаючись зробити свої програми максимально привабливими для виборців. Однак на практиці це, хоч і може забезпечити швидко електоральну підтримку, але не призводить до практичної реалізації програми, внутрішня суперечність якої фактично не дозволяє її імплементувати та в майбутньому викликає подальше розчарування громадян та посилює недовіру до партій.

---

3 Judith Bara and Ian Budge, "Party Policy and Ideology: Still New Labour?," *Parliamentary Affairs* 54, no. 4 (2001): 605.

4 Ben Stanley, "The thin ideology of populism," *Journal of Political Ideologies* 13, no. 1 (2008): 95-110.

РОЗДІЛ I

ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВАКУУМУ

Закон «Про політичні партії в Україні» визначає політичну партію як «зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах».

Тобто, на рівні закону встановлено розуміння політичної партії як об'єднання громадян, які є прихильниками певної програми розвитку, тобто, ідеології. Однак на практиці переважна більшість українських партій не мають чіткої ідеології та не приділяють їй особливого значення. При цьому сама партійна система України характеризується швидким зростанням кількості політичних партій в останні роки, майже повною відсутністю партій, які реально діяли хоча б впродовж двох виборчих кампаній, переваженням партій лідерської типу без чітко вираженої ідеології та критично низькою довірою громадян до партій як до політичних інститутів.

Динаміка зростання кількості партій в Україні
(кількість партій, зареєстрованих за рік)

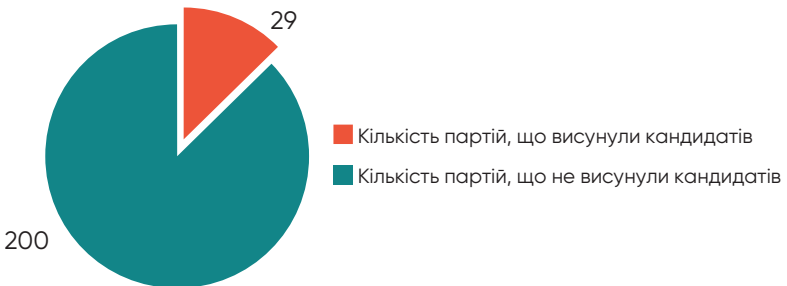

Станом на вересень 2018 року в Україні офіційно зареєстровано 353 політичні партії. При цьому майже половину із них було зареєстровано впродовж останніх кількох років. Так, в 2016 році було зареєстровано 42 нові політичні партії, в 2015 році – 79; у 2014 році – 37. До цього найбільше партій було зареєстровано в 2005 р. – 24. Причиною партійного буму саме в ці роки можна вважати революції, які передували партійному буму («Помаранчева революція» 2004 року та «Революція гідності» 2013-2014 рр). Революційні події природно активізували частину населення, що могло втілитися в появі нових партій.

Однак, попри значну кількість партій, лише незначна частина з них є справді активною в політиці. Так, про участь в останніх парламентських виборах 26 жовтня 2014 року офіційно повідомили лише 29 партій, останніх місцевих виборах 25 жовтня 2015 року – 141 партія. Більш-менш регулярно висувують кандидатів на виборах в об'єднані громади, що відбуваються в Україні з 2015 року в рамках реформи децентралізації, лише 40 політичних партій.

Попри значну кількість партій, ідеологічна складова їх діяльності є маловідомою. Загалом із 353 партій лише 16% (56 політичних сил) вказують в своїй назві приналежність до певної ідеології. Найбільше з них (18 партій) формально підтримують ідеологію соціалізму-комунізму. Ще 17 партій умовно можна віднести до ліберально-демократичної ідеології. Зокрема, це «Ліберальна партія України», «Ліберально-демократична партія України», «Християнсько-ліберальна партія України», партія «Християнського-демократичний союз», «Партія вільних демократів». Відразу 11 партій утверджують в назві екологічне спрямування («Народна екологічна партія», «Зелена екологічна партія України «Райдуга»), 7 – позиціонують себе як партії республіканського типу («Республіканська партія України», «Третя українська республіка»), 2 – консервативні («Українська консервативна партія», «Українська національно-консервативна партія») 1 – анархізму («Союз анархістів України»). Частина партій у назві вказують на націоналістичний характер їх діяльності. Зокрема, партії

Участь партій у виборах до Верховної Ради 2014 року (багатомандатний округ)

«Свідома нація», «Дух нації», «Організація українських націоналістів», «Сила нації». Загалом 34 партії використовують в своїй назві корінь «народ».

Інколи у назві партії акцентують на проблемах, які вони покликані вирішити («Антикорупційний рух», «Україна без корупції», «Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю»). Крім того в Україні діють такі партії як «Партія пенсіонерів України» та «Молодіжна партія України». Окремо варто відзначити партії національних меншин. Серед них «КМКС» Партія угорців України», «Демократична партія угорців України», «Партія поляків України», «Циганська партія України», «Грузинська партія України». Також частина партій в назві акцентують на назвах населених пунктів, інтереси яких вони представляють. В Україні діють такі партії як «Наш дім – Одеса», «Кияни передусім!», «Ми – Кияни», «Вінницька європейська стратегія». При цьому, згідно із законом, діяльність партії має носити виключно всеукраїнський характер.

Українські партії, як правило, побудовані не навколо певної ідеології, а навколо особи конкретного лідера. Часто це прямо відображено у назві партії. До прикладу, політична партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (Петро Порошенко – Президент України), «Радикальна партія Олега Ляшка», «Громадсько-політична платформа Надії Савченко», «Рух нових сил Михайла Саакашвілі», «УДАР Віталія Кличка».

Нестабільний характер партійної системи України та орієнтація на швидкі результати призводять до другорядного ставлення політичних сил до ідеології та будь-якого довгострокового планування. Більш важливого значення для партій набуває короткотермінова діяльність, орієнтована на швидкий результат та підтримку виборців. Для України є типовою ситуація, коли популярна партія, сформувавши коаліцію у ВР, швидко втрачає майже всю свою електоральну підтримку. Так, партія «Народний Фронт» отримала на виборах 2014 року 22,14% голосів виборців, що було найбільшим результатом. Прем'єр-міністром України було призначено лідера партії – Арсенія Яценюка. Однак, вже за два роки після виборів, рейтинг політичної сили суттєво знизився і, за даними різних соціологічних служб, становив 1%.⁵

Таким чином, партії усвідомлюють той факт, що потрапляння до парламенту не гарантує їм стабільної підтримки електорату вже на наступних виборах. Як правило, рейтинг політичних сил, що перебувають в коаліції, починає зменшуватися фактично відразу після того, як вони формують уряд. Серед причин цього – традиційно висока недовіра громадян до провладних політиків та завищені очікування в напрямку проведення реформ. Тому партії часто не вкладують ресурси в довгострокове планування, а концентруються на діяльності, яка забезпечує максимальні вигоди для політичної сили та її донорів в обмежені строки. При цьому вибори відбуваються в умовах, коли політикам простіше створити формально новий політичний проект,

5 Рейтинг «Народного фронту» за два роки обвалився у 55 разів, *Українські Новини*, 22 листопада, 2016, <http://ukranews.com/ua/news/461544-reyting-narodnogo-frontu-za-dva-roky-obvalyvysya-u-55-raziv>

аніж намагалися реанімувати довіру до партії, що перебувала при владі і втратила підтримку виборців. Водночас, традиційно самі виборці вказують, що політична ідеологія не є ключовим фактором при виборі ними політичної сили. За даними Центру Разумкова (дані на 2015 рік), 27% громадян вказують на те, що вони віддають перевагу партіям з чіткою ідеологією та партійною програмою, тоді як 67% вважають, що достатньо, коли партія встановила «велику мету» (наприклад, вступ до ЄС) або просто спрямовані на вирішення однієї конкретної проблеми (наприклад, боротьба з корупцією).⁶ Крім того, більшість громадян не читають партійні програми та дізнаються про партійну діяльність із ЗМІ, які часто контролюються тими ж промислово-фінансовими групами олігархів, які й фінансують політичні партії. Все це створює ситуацію ідеологічного вакууму, в якій партії виникають та діють не у відповідності до чіткої ідеології, а із розрахунку на короткостроковий результат, отриманий завдяки харизмі партійного лідера та надання виборцям нереалістичних, однак популярних серед громадян обіцянок.

---

⁶ Центр Разумкова. “Трансформація партійної системи: український досвід в європейському контексті”. Київ: Видавництво “Заповіт”, 2017.

РОЗДІЛ II

ПРОГРАМИ ПАРТІЙ НАПЕРЕДОДНІ ВИБОРІВ 2019 РОКУ

1. Вибори 2019 року: соціально-економічний контекст та очікування громадян

Президентські та парламентські вибори 2019 року в Україні будуть проходити в умовах підвищеної конкуренції між політичними силами на фоні загального невдоволення населення діями влади та результатами реформ. Загалом можна виділити наступні умови, в яких будуть відбуватися вибори та які прямо впливатимуть на тактику та стратегію програм партій.

По-перше, високий рівень недовіри громадян до влади, зокрема, політичних партій. Станом на початок 2018 року, баланс довіри (різниця між довірою та недовірою) до основних політичних інститутів перебував на критично низькому рівні. Так, довіра до Верховної Ради складає мінус 76%, до державного апарату – мінус 75%, до політичних партій – мінус 71%. Натомість, громадяни довіряють волонтерам, армії, церкві та громадським організаціям.⁷

По-друге, в українському суспільстві існує високий запит громадян на нові обличчя в політиці: 62% респондентів вважають, що Україні потрібні нові політичні лідери.⁸

По-третє, вибори будуть проводитися в умовах високого рівня незадоволення населення ходом реформ. На кінець 2017 року 41% громадян вважали, що в напрямку просування реформи політики не зробили нічого.⁹

---

7 “Соціологічне опитування в грудні 2017 року: електоральні рейтинги та рейтинги довіри,” *Фонд демократичних ініціатив імені Льва Кучеріва*, 2017 рік, <https://dif.org.ua/article/reutingjfojseoj8567547>.

8 Там само

9 “Реформи в Україні: соціологічне опитування,” *Фонд демократичних ініціатив імені Льва Кучеріва*, 2017 рік, <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2017>.

По-четверте, найбільше невдоволення громадян викликають соціально-економічні питання, а тому саме на них будуть акцентувати політики. Більшість громадян, в першу чергу, турбує вирішення соціальних проблем. Зокрема, низький рівень зарплат чи пенсій (35,6%), зростання цін та інфляція (32%), безробіття (27%). Більшість громадян підтримують соціал-демократичну ідеологію (14%), національно-демократичну (10,1%), соціалістичну (8,7%), християнсько-демократичну (6,4%), націоналістичну (6,2%), ліберальну (4,9%). Актуальним питанням залишається тема війни на Сході України. Це питання турбує 52,1% українців. Також серед найбільш актуальних, на думку українців, питання боротьба з корупцією.¹⁰

По-п'яте, громадяни стали більше орієнтуватися на ідеологію політичних сил, ніж на конкретних політиків, що їх очолюють. Традиційно українці не звертають увагу на програми політичних партій, однак останнім часом ситуація дещо змінилася. Наразі 54,2% респондентів вказують на важливість реальних справ партії, 39,5% – вважають, що важливою є ідеологія політичної сили і 25,6% громадян при виборі політичної сили орієнтуються на прізвища її лідерів.¹¹

Відповідні очікування виборців прямо впливатимуть на зміст програм партій. Напередодні 2019 року варто виділити кілька ключових питань, які визначатимуть розвиток України в наступні роки. Серед ключових викликів: у зовнішній політиці (вступ України в НАТО та подальше зближення з ЄС чи відновлення зв'язків з РФ), у взаємодії влади та суспільства (подальше внесення точкових змін до Конституції чи прийняття нового Основного Закону на основі суспільного договору), в питанні форми правління (парламентсько-президентська республіка, як є зараз, чи чисто парламентська або президентська), у питанні повернення окупованих територій (введення миротворців ООН), в питанні децентралізації (подальший курс держави на посилення територіальних громад чи централізація влади), в питанні економіки (домінування моделі «держави-нічного сторожа» чи курсу на соціал-демократію; приватизація чи націоналізація; відкриття ринку землі чи продовження мораторію), в питанні культури (посилення українізації та квотування чи невтручання держави в культуру).

2. Програми партій напередодні виборів 2019 року

Напередодні виборів 2019 року можна виділити кілька основних політичних партій, що мають шанси на проходження до ВР. Дані є умовними, оскільки значна частина виборців досі не визначилися із тим, за кого голосуватимуть. За даними опитування компаній «КМІС», «СОЦІС» та «Центру Разумкова», що проводилось у період з 30 серпня по 9 вересня 2018 року, 5% бар'єр на виборах до ВР долають 7 партій: ВО «Батьківщина» (14,5%), «Слуга народу» (10%), «Громадянська позиція» (8%), «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (7,5%), «Опозиційний блок» (7,3%), «За життя»

¹⁰ "Соціо-політичні настрої українців, травень 2018 року" *СОЦІС*, 2018 рік, http://socis.kiev.ua/ua/2018_05/.

¹¹ Там само.

(5,2%), Радикальна партія Олега Ляшка (5,2%). Опитування проводилося за вибіркою, яка в цілому репрезентує доросле населення України. Загалом було опитано 10005 респондентів.¹²

ВО «Батьківщина»

Дата створення: 1999 рік

Лідер партії: Юлія Тимошенко (прем'єр-міністр України у 2005, 2007-2010 рр.).

Результат на останніх виборах:

- **вибори Президента 25 травня 2014 року** – 12,81% голосів виборців
- **вибори до ВР 26 жовтня 2014 року** – 5,68%
- **місцеві вибори 25 жовтня 2015 року** – 2-ге місце серед партій за кількістю обраних депутатів та голів

Кількість місцевих організацій зі статусом юридичних осіб: 655

Кількість працівників в центральному апараті партії: 74

Витрати партії в 2017 році: 30,5 млн. грн. (із них 10 млн. – на рекламу на ТБ, 6,4 млн. – на оренду, 6 млн. – на матеріальні витрати і оплату послуг, 3,6 млн. – на зарплати)

Ідеологія: Лівоцентризм.

Основні ідеологеми: *«новий суспільний договір», «перемога народовладдя, справедливості, вільного підприємництва», «всенародний референдум», «перемога українського села», «справедливі тарифи», «європейський вибір», «за справжню децентралізацію».*

Програма: у червні 2018 року в Києві було презентовано програму партії під назвою «Новий курс». Серед іншого на ній було оголошено, що «Батьківщина» виступає за введення в Україні парламентської республіки канцлерського типу та прийняття нової Конституції шляхом скликання конституанти.

Партія виступає за вступ України в НАТО. Вважає, що переговори щодо Донбасу мають відбуватися на базі Будапештського меморандуму. Виступає за створення міжнародного фонду відродження і розвитку Донбасу. У 2017 році «Батьківщина» підтримала торговельну блокаду окупованих територій Донбасу.

---

12 "Соціо-політична ситуація в Україні. Презентація даних," *КМІС*, 2018 рік, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=783&page=1>.

В економіці партія підтримує модель соціал-демократії. Виступає за значні соціальні гарантії з боку держави. Критикує надмірне розшарування між багатими та бідними групами, підтримує введення податку на розкіш. «Батьківщина» виступає проти приватизації державних підприємств та проти дозволу на продаж земель сільсько-господарського призначення. Партія підтримує протекціонізм національних товаровиробників.

У питанні культури виступає за державну підтримку української мови. Зокрема, щодо запровадження мовних квот на телебаченні та радіо.

Належність до політичної сім'ї: партія є членом «Європейської народної партії».

«Громадянська позиція»

Дата створення: 2008 рік

Лідер партії: Анатолій Гриценко (міністр оборони України в 2005-2007 рр.).

Результат на останніх виборах:

- вибори Президента 25 травня 2014 року – 5,48%
- вибори до ВР 26 жовтня 2014 року – 3,10%
- місцеві вибори 25 жовтня 2015 року – 12-те місце серед партій за кількістю обраних депутатів та голів

Кількість місцевих організацій зі статусом юридичних осіб: 31

Кількість працівників в центральному апараті партії: 3

Витрати партії в 2017 році: 113 тис. грн.

Ідеологія: Правоцентризм.

Основні ідеологеми: *«від активного громадянина – до держави-лідера», «Безпека. Справедливість. Оновлення», «оновити владу», «захистити людину і державу», «опора на традицію», «активне громадянське суспільство та середній клас».*

Програмні засади: партія виступає за президентську республіку за моделлю освіченого авторитаризму та прийняття нової Конституції. Так, А. Гриценко заявляє: *«Я хочу, щоб люди зрозуміли одну просту річ – не потрібно боятися авторитарного режиму. Освічений авторитаризм виводить країну на новий, більш високий рівень»*

*і економіки, і на її основі – демократії. Хто повинен бути ключовою фігурою в державі? Я вважаю – всенародно обраний президент».*¹³

У своїй програмі партія наголошує на важливості традиційних цінностей українців. Цьому розділу присвячено 31% програми. Партія підтримує популяризацію традиційних духовних цінностей українців та забезпечення належного статусу таких соціально важливих професій як вчитель, вчений, лікар і солдат. Акцентує на боротьбі з олігархами та відновленню справедливості в суспільстві.

Третину програми займає економічний блок. Партія виступає за ринкову економіку з потужними антимонопольними функціями держави. Виступає за зменшення податків та скорочення соціальних виплат. Не підтримує можливість продажу земель с/г призначення та приватизацію державних підприємств.

У зовнішній політиці партія підтримує вступ України в НАТО. Виступає за введення миротворчої місії ООН на окупованих територіях Донбасу та повну торгову блокаду окупованих територій. Із початку російської окупації партія виступала за введення воєнного стану в східних областях України.

Належність до політичної сім'ї: член «Альянсу лібералів та демократів за Європу».

Блок Петра Порошенка «Солідарність»

Дата створення: 2014 рік

Лідер партії: Петро Порошенко (Президент України, обраний в 2014 році)

Результат на останніх виборах:

- вибори Президента 25 травня 2014 року – 54,70%
- вибори до ВР 26 жовтня 2014 року – 21,82%
- місцеві вибори 25 жовтня 2015 року – 1-ме місце серед партій за кількістю обраних депутатів і голів

Кількість місцевих організацій зі статусом юридичних осіб: 29

Кількість працівників в центральному апараті партії: 42

---

13 "Анатолій Гриценко: Не потрібно боятися авторитарного режиму." Офіційний веб-сайт Анатолія Гриценка, доступ станом на 17 вересня, 2018 року <http://grytsenko.com.ua/press/view-anatolij-hrytsenko-ne-potribno-bojatsja-avtorytarnoho-rezhymu.html>.

Витрати партії в 2017 році: 112 млн. грн. (із них 67 млн. – на утримання місцевих організацій, 9,4 млн. – на зарплату, 8,4 млн. – на матвитрати і оплату послуг, 6,9 млн. – на партійну газету)

Ідеологія: Правоцентризм.

Основні ідеологеми: *«солідарність», «час єднатися», «зберегти країну», «Гідність. Патріотизм. Відповідальність. Народовладдя. Справедливість», «Відповідальна держава. Успішні люди. Інноваційний розвиток. Традиційні цінності. Сильні громади. Міжнародне лідерство», «конкуренція та деолігархізація».*

Програма: Партія не підтримує прийняття нової Конституції і вважає, що точкові зміни мають вноситися в діючий документ. Виступає за дію чинної парламентсько-президентської форми правління.

Питанням національної безпеки та зовнішньої політики виділено 15% програми. Партія підтримує вступ України в НАТО. Виступає за введення миротворців ООН на територію Донбасу, не підтримує торговельну блокаду окупованих територій.

Питанням економічного блоку присвячено 26% програми партії. БПП виступає за мінімальне втручання держави в економіку та підтримку приватного сектору на основі вільної конкуренції. Партія виступає за приватизацію державних підприємств та скасування мораторію на продаж землі. Партія виступає за обмеження існуючих соціальних виплат та їх адресне спрямування.

Значну частину програми (11%) присвячено питанням культури та духовності, а також реформам в освіті та медицині (25%). Партія підтримує традиційні цінності, квоти на українську мову і культуру та подальшу українізацію.

Належність до політичної сім'ї: партія виявила бажання увійти до складу «Європейської народної партії», однак наразі не є її членом.

«Опозиційний блок»

Дата створення: 2014 рік

Лідер партії: Юрій Бойко (міністр енергетики та вугільної промисловості України із 2010 по 2012 р., віце прем'єр-міністр України з 2012 по 2014 р.)

Результат на останніх виборах:

- вибори Президента 25 травня 2014 року – 0,19%
- вибори до ВР 26 жовтня 2014 року – 9,43%

- **місцеві вибори 25 жовтня 2015 року** – 3-тє місце серед партій за кількістю обраних депутатів та 5-тє – за кількістю обраних голів

Кількість місцевих організацій зі статусом юридичних осіб: 76

Кількість працівників в центральному апараті партії: 44

Витрати партії в 2017 році: 52,3 млн. грн. (із них 20,1 млн. – на утримання місцевих організацій, 12 млн. – на рекламу по ТБ, 7,9 млн. – на матвитрати і оплату послуг, 5 млн. – на оренду)

Ідеологія: Лівоцентризм.

Основні ідеологеми: *«партія миру», «Мир. Стабільність. Відродження», «навести лад у державі», «захистити людей від кризи», «відновити економіку», «скасувати драконівські реформи», «припинити торгову війну і наростити експорт в РФ», «закріпити гарантії розвитку регіональних мов».*

Програма: Партія виступає за парламентську форму правління та прийняття нової Конституції.

Позиціонує себе як «партія миру» – цій темі присвячено 24% програми. Партія не підтримує вступ України в НАТО, виступає за покращення відносин з РФ, підтримує введення миротворців на територію Донбасу, в тому числі, на лінії розмежування, а не кордоні України.

Серед програмних обіцянок – закінчення війни за півроку, стабілізація цін і тарифів, скасування реформ, зокрема, в частині виплати пенсій.

57% програми присвячено питанням розвитку економіки та соціального захисту населення.

Партія підтримує модель соціал-демократії із активними соціальними функціями держави. При цьому партія виступає за скорочення податків і, зокрема, скасування військового збору. Виступає за протекціонізм національних товаровиробників і проти приватизації. Підтримує продовження мораторію на продаж землі та обіцяє переглянути умови співпраці з МВФ.

Виступає за захист російської мови як регіональної. Не підтримує введення квот на українську мову.

Належність до політичної сім'ї: партія не є членом жодної європейської сім'ї. Однак її ідеологія є найближчою до «Партії європейських соціалістів», що акцентує на

питаннях економіки, а саме забезпечення соціальної справедливості, економічного зростання та збереження робочих місць.

«За життя»

Дата створення: 2014 рік

Лідер партії: Вадим Рабінович (народний депутат України VIII скликання, фракція «Опозиційний блок»)

Результат на останніх виборах:

- вибори Президента 25 травня 2014 року – 2,25%
- вибори до ВР 26 жовтня 2014 року – не брала участі
- місцеві вибори 25 жовтня 2015 року – 27-ме місце серед партій за кількістю обраних депутатів

Кількість місцевих організацій зі статусом юридичних осіб: 32

Кількість працівників в центральному апараті партії: 0

Витрати партії в 2017 році: 395 тис. грн.

Ідеологія: Популізм.

Основні ідеологеми: *«справедливість, свобода, рівність», «мудрий народ та бездарна еліта», «соціальна рівність», «кращого життя для дітей, онуків і для себе», «справедливе суспільство рівних людей», «держава існує для людей».*

Програма: партія виступає за перехід на парламентську форму правління. Підтримує прийняття нової Конституції та обіцяє провести референдум про внутрішню і зовнішню політику.

Не підтримує членство в НАТО та курс на євроінтеграцію. Виступає за покращення відносин з РФ. У питанні Донбасу пропонує організувати на цих територіях трирічний перехідний період, під час якого вони набудуть нового правового статусу. Виступає за «розумний компроміс» в питанні Донбасу та обіцяє закінчити війну шляхом перемовин.

В економіці підтримує модель соціал-демократії із значними соціальними зобов'язаннями держави. Серед програмних обіцянок – зниження тарифів, пенсійного віку, боротьба з безробіттям та підвищення зарплат. Партія підтримує мораторій на продаж землі, виступає із критикою приватизації державних підприємств.

У питанні культури «За життя» виступає проти політики українізації.

Належність до політичної сім'ї: партія не є членом жодної європейської сім'ї. Однак, за своїм електоратом і програмою, є найбільш схожою до «Партії європейських лівих». Основні виборці «За життя» – це колишній електорат Комуністичної партії України. Як і «Партія європейських лівих» «За життя» акцентує на питаннях зростання економіки і виступає із критикою діючих політичних еліт. «За життя» є лівоцентристською популістською партією на зразок грецької партії «Сіріза», лідером якої є А. Ципрас.

Радикальна партія Олега Ляшка

Дата створення: 2010 рік

Лідер партії: Олег Ляшко (народний депутат України VIII скликання, голова фракції «Радикальна партія Олега Ляшка»)

Результат на останніх виборах:

- вибори Президента 25 травня 2014 року – 8,32%
- вибори до ВР 26 жовтня 2014 року – 7,44%
- місцеві вибори 25 жовтня 2015 року – 6-те місце серед партій за кількістю обраних депутатів і 9-те – за обраними головами

Кількість місцевих організацій зі статусом юридичних осіб: 0

Кількість працівників в центральному апараті партії: 136

Витрати партії в 2017 році: 40,5 млн. грн. (із них 11,6 млн. – на рекламу по ТБ, 9,2 млн. – на зарплати, 8,6 млн. – на матвитрати і оплату послуг)

Ідеологія: Лівоцентризм.

Основні ідеологеми: *«людям – захист, добробут, майбутнє», «захистимо людей від мафії», «корупцію – на вила», «без села – не буде країни», «економіка – для простих людей», «перемога і десепаратизація», «мова – українська, культура – українська, церква – українська»*

Програма: РПЛ підтримує посилення президентської влади та виступає за відповідні зміни в Конституцію. Агітує за звільнення всіх суддів та прокурорів, прийняття закону про імпічмент президента, скорочення кількості нардепів із 450 до 250, заборону обиратися в парламент більше, ніж двічі. Питанням політичної реформи та боротьбі з корупцією присвячено 39% програми.

У зовнішній політиці виступає за вступ України в НАТО та зближення з ЄС. Партія пропонує повернути контроль України над Донбасом через запровадження миротворчої місії ООН по лінії державного кордону. РПЛ не підтримує торговельну блокаду Донбасу. Питання закінчення війни займає 16% програми.

Найбільший блок у програмі (40%) – це економіка та соціальний захист. Партія є прихильником соціал-демократії з високими соціальними зобов'язаннями держави (зокрема, в медичній сфері). У той же час партія виступає за скорочення податків для населення та збільшення податків для олігархів.

РПЛ підтримує протекціонізм національного товаровиробника, виступає проти приватизації державних підприємств та проти продажу землі.

Підтримує квоти на українську мову та загалом політику українізації.

Належність до політичної сім'ї: партія не є членом жодної європейської сім'ї. Однак має спільні риси із такими популістськими партіями як італійський «Рух 5 зірок», британська «Партія незалежності Великобританії» та грецька «Сіріза». Як і «Рух 5 зірок» РПЛ акцентує на критиці національної еліти та її корупційності, як і «Партія незалежності Великобританії» – виступає за захист національного товаровиробника та робочих місць представників титульної нації (депутати РПЛ є авторами законопроекту №7206 «Купуй українське, плати українцям», що було прийнято в першому читанні, та який передбачає торговельний протекціонізм українських компаній). На кшталт грецької «Сіріза» РПЛ акцентує на деструктивному впливі міжнародних фінансових структур на кшталт МВФ на українську економіку.

Щодо партії «Слуга народу», то вона була зареєстрована лише в 2017 році. Її лідером є популярний український комік Володимир Зеленський. На разі партія не заявила офіційно про участь у наступних президентських чи парламентських виборах. Активної діяльності партія не веде. За даними звіту за I квартал 2018 року партія не витратила жодних коштів. Також вона не має жодного місцевого осередку.

Також варто звернути увагу на результати інших партій, представлених в дослідженні. Серед них «Об'єднання "Самопоміч"», ВО "Свобода" та Аграрна партія України, рейтинг яких складає відповідно 3,4%, 2,6% та 1,2%. Відповідно до українського законодавства партії, що набирають на виборах до ВР більше 2% голосів виборців, отримують право на фінансування із Державного бюджету України.

Партію «Об'єднання "Самопоміч"» зареєстровано 2012 року, на парламентських виборах 2014 року партію підтримали 10,97% голосів виборців. Її лідер – міський голова Львова Андрій Садовий. За словами Олега Березюка, який є головою фракції «Самопоміч» в парламенті, «Самопоміч» близька до американських республіканців та

британських консерваторів.¹⁴ Партія є прихильником чистої парламентської форми правління. Виступає за вступ в НАТО та проєвропейський курс. Підтримує введення миротворців на окуповані території, активно виступає за торговельну блокаду Донбасу. Більшість програми, 44%, присвячено питання розвитку економіки. Партія підтримує ринкову модель з мінімальним втручанням держави («держава-нічний сторож»). Виступає виключно за адресну соціальну допомогу громадянам. Підтримує обмежену приватизацію державних підприємств. Виступає за скасування мораторію на продаж землі. Не підтримує протекціонізм національного товаровиробника, виступаючи за вільну торгівлю. Підтримує державне квотування на українську мову та культурну продукцію. Просуває ідеї щодо важливості християнської моралі в житті українців.

ВО «Свобода» – праворадикальна партія, заснована в 2004 році. Її лідер – Олег Тягнибок. Партія підтримує запровадження президентської республіки в Україні. У зовнішній політиці виступає за вступ в НАТО та Будапештський формат перемовин щодо Донбасу (із США та Великобританією). Виступає за повну економічну блокаду окупованих територій Донбасу та пропонує повністю перекласти фінансування окупованих територій на країну-агресора. В економіці виступає за модель економічного націоналізму та активне проведення націоналізації. Зокрема, повернення в державну власність вже приватизованих підприємств. Серед програмних засад – підтримка національного виробника. Передбачається введення принципу «малий бізнес – малі податки, великий бізнес – великі податки». Партія підтримує модель соціал-демократії і обіцяє діяти за принципом «соціальної справедливості». Партія підтримує мораторій на продаж землі. Більшість програми, 37%, присвячено питання побудови української нації (через культуру, мову, громадянство, історію тощо). Серед іншого ВО «Свобода» виступає за активну українізацію, пропонує запровадити обов'язковий іспит з української мови для держслужбовців та кандидатів на виборні посади та відновити графу «національність» в паспорті. До 2014 року ВО «Свобода» перебувала в статусі спостерігача в «Альянс європейських національних рухів», що об'єднує праві партії, які виступають із риторикою із захисту національного суверенітету держав, традиційних цінностей та національної ідентичності. Однак в 2014 році партія заявила про припинення співпраці із Альянсом через його підтримку дій Росії при анексії Криму.¹⁵

Аграрна партія України є однією з нових політичних сил, що почала активно діяти після 2014 року. Лідер партії Віталій Скоцик, однак в 2018 році він заявляв про спроби рейдерського захоплення партії з боку інших політиків. Ідеологія партії найближче до правоцентризму. У програмі значний акцент зроблено на важливо-

14 «Березюк: станом на сьогодні Садовий немає потреби бути Президентом», Ліга, 11 грудня, 2014 року, https://news.liga.net/politics/interview/berezyuk_na_segodnyashniy_den_sadovomu_ne_nado_byt_prezidentom.

15 «ВО «Свобода» припиняє бути спостерігачем в Альянсі європейських національних рухів», ВО «Свобода», доступ станом на 17 вересня, 2018 року, <http://svoboda.org.ua/news/events/00105526/>.

сті таких консервативних цінностей як мораль, релігія, сім'я. Серед іншого партія виступає «за» діючу парламентсько-президентську форму правління. Підтримує осучаснення Конституції України. Виступає «за» проєвропейський курс, однак програмою не передбачено членство України в НАТО. Підтримує введення миротворців на окуповані території Донбасу. Підтримує протекціонізм українських виробників товарів і послуг. Вважає, що стратегічні державні підприємства мають залишатися у власності держави. Наголошує на важливості аграрного сектору для розвитку економіки держави. Підтримує заборону на продаж землі. Більшість програми партії (33%) присвячено темі традиційних цінностей та соціо-культурної політики держави. Партія є прихильником українізації. Виступає за надання громадянства лише після складання іспиту на знання мови, історії та культури України. Наголошує на важливості консервативних цінностей: моралі, релігії, сім'ї, виховання тощо. Партія не є членом європейських політичних сил. Має найбільш схожих рис із «Альянсом консерваторів та реформістів Європи» та «Європейською народною партією». Зокрема, підтримує такі консервативні ідеї як важливість ролі традиційних інститутів на кшталт сім'ї та релігії у взаємодії громадян і держави. Виступає із ідеями щодо важливості захисту приватної власності та ринкової економіки. Партія особливо активна на місцевому рівні: зайняла 5-те місце за кількістю обраних депутатів місцевих рад на чергових місцевих виборах 2015 року. Аграрна партія також офіційно витрачає найбільше коштів серед усіх позапарламентських партій України.

Серед інших партій, представлених в дослідженні: партія “УКРОП”, “Громадсько-політичний рух “Справедливість» (В. Наливайченко), “Національний корпус”, “Народний Фронт”, “Народний Контроль”, “Наш Край”. Їх рейтинг складає від 0,3% до 0,9%. Ідеології партій “УКРОП”, “Громадсько-політичний рух “Справедливість” (В. Наливайченко), “Народний Фронт”, “Народний контроль» є найближчими до правоцентризму, “Національний корпус» – праворадикальна партія, “Наш Край” – лівоцентристська партія.

Також варто звернути увагу на такі партії як «Демократичний альянс» та «Сила людей». Обидві партії часто розглядаються як прогресивні правоцентристські партії, що пропагують нові підходи до управління державою та орієнтуються, в першу чергу, на середній клас. Серед лідерів партії – Василь Гацько, а також народні депутати VIII скликання Сергій Лещенко, Мустафа Наєм і Світлана Залішук. Партія підтримує активні контакти із Європейською народною партією. Виступає за ліберальну економіку з мінімальним втручанням держави. Пропонує обмежити державні соціальні виплати.¹⁶ Партія вимагає скасувати мораторій на продаж землі та виступає за максимальну приватизацію державних підприємств. У зовнішній політиці виступає за проєвропейський курс України та вступ до НАТО.

Партію «Сила людей» було засновано в 2014 році. У 2017 році вона подала заявку на вступ до групи «Альянсу лібералів та демократів за Європу». Партія виступає за

¹⁶ “Програма партії «Демократичний Альянс»,” Політична партія “Демократичний Альянс”, доступ станом на 17 вересня, 2018 року, <https://dem-alliance.org/aims/programa-demalyansu>.

проєвропейський курс України та вступ в НАТО. Виступає за ринкову економіку з обмеженим впливом держави. Акцентує на важливості приватної власності та обіцяє продати збиткові державні підприємства. Виступає проти торговельного проєкціонізму та підтримує вільний продаж земель, але лише несільськогосподарського призначення.¹⁷

3. Ідеологічні тренди в програмах партій

Запит громадян на більш змістовну політику та готовність звертати увагу, в першу чергу, на програми партій, порушує питання щодо ідеологічного змісту та адекватності таких програм. На разі можна виділити кілька ключових ознак, які визначають розвиток та напрямки партійного програмування в Україні напередодні 2019 року.

Сьогодні деякі партії науково некоректно та маніпулятивно використовують поняття ідеології у своїх програмах. Наприклад, партія “УКРОП” вказує, що їх ідеологією є український патріотизм.¹⁸ “Самопоміч” зазначає, що їх ідеологією є гасло: “будь собою, співпрацюй з іншими, допомагай тим, хто потребує”.¹⁹ Партія «Наш Край» зазначає, що їх ідеологія “висловлюється простими словами – професіонали, які працюють поряд з людьми”.²⁰

З огляду на програми партій в Україні переважають центристські партії, які при цьому активно використовуються як ідеї лівих, так і правих. Ідеї лівих використовуються переважно в економіці (мораторій на продаж землі, критика приватизації, введення податку на розкіш), ідеї правих – в сфері культури (підтримка української мови, культури, декомунізація). Ці ідеї раніше підтримувалися Комуністичною партією України та ВО “Свободою” відповідно, однак тепер вони не мають такої популярності і тому сьогодні в Україні немає рейтингових лівих чи правих партій. У частині економіки найближчими до соціал-демократії є програми партій ВО «Батьківщина», «Опозиційний блок», «За життя» та Радикальна партія Олега Ляшка. БПП та «Громадянська позиція» у своїх програмах є ближчими до ліберальної моделі мінімального втручання держави в економіку.

Для партій характерно надання нереалістичних обіцянок у їх програмах. Відповідно до соціологічних опитувань лише 28% громадян готові терпіти зниження рів-

---

17 “Програма партії «Сила людей»,” Політична партія “Сила людей”, доступ станом на 17 вересня, 2018 року, <http://sylalyudey.org/programa/>.

18 “Програма партії,” Політична партія “УКРОП”, доступ станом на 17 вересня, 2018 року, <http://www.ukrop.com.ua/uk/about/values>.

19 “Березюк: станом на сьогодні Садовий немає потреби бути Президентом,” Ліга, 11 грудня, 2014 року, https://news.liga.net/politics/interview/berezyuk_na_segodnyashniy_den_sadovomu_ne_nado_byt_prezidentom.

20 “Хто ми є,” Політична партія “Наш Край”, доступ станом на 17 вересня, 2018 року, <https://nashkraj.org/ru/pro-nas/> [Accessed 15 Sep. 2018].

ня власного життя заради кінцевого успіху реформ²¹. Це породжує ситуацію, в якій популярності набувають популістичні гасла політиків, що обіцяють забезпечити швидкий результат модернізації без значних витрат часу та ресурсів виборців. У тій чи іншій мірі популізм існує в програмах всіх партій. Наприклад, РПЛ обіцяє в 10 разів збільшити видатки на медицину, ВО «Батьківщина» обіцяє, що населення, яке не може оплачувати тарифи, не буде цього робити, «Опозиційний блок» обіцяє за півроку закінчити війну, зменшити вдвічі тарифи на газ. Такі обіцянки як збільшення витрат на медицину в 10 разів є не лише абстрактно сформульованими, але й нереалістичними, враховуючи складну соціально-економічну ситуацію в державі. Наприклад, порівняння видатків на охорону здоров'я у зведеному бюджеті України в 2014 та 2016 рр. показує, що за цей час видатки зросли лише на 23% (із 57,1 млрд. грн. до 74,3 млрд. грн.).

Ядром ідеології популізму є протистояння народу та еліти. У цьому контексті політичні партії схильні до романтизації народу в своїх програмах та використання таких ідей як анти-естаблішмент та пряма демократія. Усі основні партії обіцяють виборцям збільшити їх вплив на політику і при цьому обмежити владу самих політиків. Зокрема, ВО «Батьківщина», БПП та «Опозиційний блок» обіцяли надати громадянам право обирати частину суддів, а РПЛ – створити суспільний антикорупційний корпус з ветеранів війни для боротьби з корупцією. Популярності набувають ідеї референдумів та інших механізмів прямої демократії (зокрема, відкликання депутатів через імперативний мандат). Так, «За життя» виступає за проведення референдуму про державну зовнішню і внутрішню політику, «Батьківщина» – щодо референдуму про продовження мораторію на продаж землі. Також партії спекулюють на таких темах як скорочення кількості депутатів та чиновників, а також обмеження можливостей обиратися. Так, РПЛ вимагає скоротити кількість народних депутатів із 450 до 250, а «За життя» пропонує заборонити обиратися народним депутатом більше одного разу, «УКРОП» – пропонує скасувати все діюче законодавство і кодифікувати його.

Враховуючи високий рівень невдоволення діями влади, партії пропонують радикальні кроки по оновленню політичної системи. Так, ВО «Батьківщина», «Опозиційний блок», «За життя», «Громадянська позиція» виступають за прийняття нової Конституції України. Абсолютна більшість партій також пропонують змінити форму правління в Україні. ВО «Батьківщина», «Самопоміч», «За життя» та «Опозиційний блок» виступають за перехід на чисту парламентську республіку, «Громадянська позиція», ВО «Свобода», РПЛ – президентську.

В цілому програми політичних партій залишаються бідними на справді нові смисли і є внутрішньо суперечливими. У своїх програмах партії уникають відповідей на питання щодо пріоритетів їх діяльності, намагаючись охопити максимально широ-

²¹ "Кого українці розглядають як головних реформаторів," Політека, 5 грудня, 2017 року, <https://politeka.net/ua/news/547135-nabridlo-terpiti-kogo-ukrayintsi-vvazhayut-golovnimi-reformatorami>.

кий спектр тем. Партії не схильні робити ідеологічний вибір між тим, що є для них важливішим: свобода чи рівність, індивідуалізм чи колективізм, приватна власність чи державна монополія, традиційні цінності чи права людини. Натомість, партії намагаються одночасно поєднувати в програмах концепти різних ідеологій без визначення їх пріоритетності. В результаті такі поєднання часто є нелогічними та суперечливими, а самі програми партій є найближчими до моделі catch-all parties. Так, всі основні партії виступають за зменшення податків, але при цьому виступають за значні соціальні зобов'язання держави та безкоштовні послуги. Партії заявляють про підтримку вільної торгівлі, але при цьому голосують за закони щодо торговельного протекціонізму українських виробників. Партії вказують, що підтримують ідеї вільного ринку, але в той же час категорично проти запровадження ринку землі в Україні. Партії публічно говорять про потребу в оптимізації ресурсів і збалансованні бюджету, але виступають проти закриття нерентабельних шкіл, лікарень та соціальних установ.

Проведений аналіз засвідчує, що ідеологія часто не впливає на практичну діяльність партій. Наприклад, про це свідчить той факт, що політичні партії в Україні схильні приєднуватися до європейських груп не з огляду на спільні цінності, а виключно з політичних мотивів. Так, партія «Батьківщина», яка є лівоцентристською партією, є членом правоцентристської Європейської народної партії. Партія заявила про такий перехід в 2007 році, хоча до цього офіційно пов'язувала свою діяльність із лівими європейськими партіями, а лідер партії, Юлія Тимошенко, під час перемовин з ЄНП на запитання щодо її ідеологічних поглядів вказувала, що вона залишається лівоцентристом.²²

Інший приклад – членство «Громадянської позиції» в Альянсі лібералів та демократів за Європу, незважаючи на те, що лідер партії Анатолій Гриценко офіційно підтримує встановлення в Україні моделі освіченого авторитаризму. Такий союз здається концептуально хибним, оскільки Альянс лібералів та демократів за Європу офіційно виступає за захист моделі ліберальної демократії та фундаментальних прав людини, що в принципі суперечить практикам авторитаризму.

Також показово, що жодна із проаналізованих партій, які орієнтуються на зближення з Російською Федерацією, не є членом європейських партій. Це стосується партій “Опозиційний блок” та “За життя”. На разі ці політичні сили навіть не виявили бажання стати в майбутньому членами якоїсь із європейських груп. Тоді як інші українські партії, які займають проєвропейську позицію, як правило сформуливали офіційне прагнення стати членами європейської групи. Це ще раз підтверджує, що приєднання до однієї з груп в першу чергу є політичним питанням, а тому українські партії, які орієнтуються на РФ, не зацікавлені у такій співпраці. При цьому, до прикладу, “Опозиційний блок” міг би теоретично співпрацювати із європейськими соціал-демократами, однак не виявляє такого зацікавлення.

²² Чівокуня Віктор. “Тимошенко змінює орієнтацію.” Українська Правда, 7 серпня, 2007 року, <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/08/7/4422266/> [Accessed 16 Sep. 2018].

Показово, що “Партія Регіонів”, представником якої був Президент України Віктор Янукович у 2010-2014 рр., розпочала співпрацю з європейськими лівими («Прогресивний альянс соціалістів та демократів») лише тоді, коли було взято курс держави на зближення з Європейським Союзом. До цього партія, попри близькість ідеологій, ігнорувала такі контакти. Таким чином відповідна співпраця мала носити суто політичний, а не ідеологічний характер.

Ці приклади підкреслюють другорядне значення ідеологій для політичних партій в Україні. Партії схильні приєднуватися до тих груп, із якими їм вдалося встановити політичні зв'язки, не особливо вдаючись в концептуальну поєднаність їх ідеологій. Однак це також порушує питання щодо інтересів європейських груп, які погоджуються на таку співпрацю. Загалом варто відзначити, що із проаналізованих українських партій лише дві є членами європейських політичних сімей, що свідчить про загальну нерозвинутість контактів між українськими партіями та їх можливими європейськими союзниками.

РОЗДІЛ III

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПАРТІЙНИХ ПЛАТФОРМ: БАЗОВІ ВИКЛИКИ ТА ВІДПОВІДІ НА НИХ

1. Досвід реалізації партійних програм на основі виборів до Верховної Ради 2014 року

Перед виборами 2019 року програми основних партій є багато в чому схожими. Схожа ситуація мала місце й перед виборами 2014 року. Однак, як показує практика, наявність спільних ідей ще не означає їх виконання. Під час роботи парламенту голосування фракцій часто визначаються не їх програмами, а опозиційним чи провладним статусом політичної сили. Тому важливо не лише те, наскільки змістовними та якісними є програми партій, але й те, чи готові політики до їх виконання і за яких умов. На момент виборів 2014 року всі основні партії, за винятком «Опозиційного блоку», мали стратегічно однакове бачення розвитку держави. Аналіз виборчих програм партій засвідчив, що партії мали спільне бачення щодо 16 позицій за такими напрямками як зовнішня політика, децентралізація, правова, економічна, соціальна політики, боротьба з корупцією.

Однак, за два роки після парламентських виборів 2014 року, партії виконали менше половини положень своїх виборчих програм – 61 пункт із загалом 138.²³ Згодом, у 2016 році, коаліція «Європейська Україна» припинила існування і рівень виконання програм ще більш зменшився.

Серед основних виконаних виборчих обіцянок партій: старт реформи децентралізації, запуск системи електронного декларування для держслужбовців, прийняття нового закону про держслужбу, зміни в Конституцію в частині судової реформи, запуск роботи нових антикорупційних органів, відмова від позаблокового статусу, запровадження квот на українську мову в теле- та радіоефірах.

Натомість, більшість обіцянок виконані не були. Зокрема, такі обіцянки як вибори до ВР за пропорційною виборчою системою, скасування депутатської недоторканності,

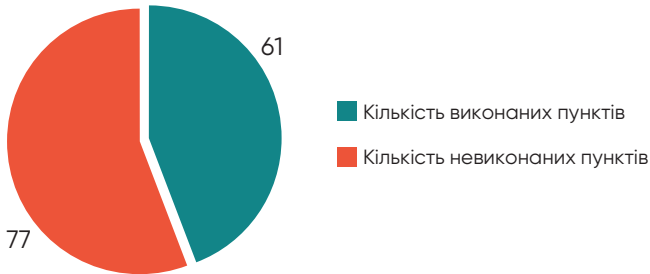
23 Комітет виборців України, “Звіт КВУ: “Два роки Верховної Ради: як фракції виконують виборчі програми,” 2016 рік, <https://goo.gl/iwU3c8>.

Спільні положення у виборчих програмах партій 2014 року («+» – обіцянка присутня в програмі партії)						
	НФ	БПП	ОБ	САП	БАТ	РПЛ
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА						
Вступ України в НАТО, відмова від позаблокового статусу	+			+	+	
Зближення з державами ЄС	+	+			+	+
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ						
Передача повноважень та фінансових ресурсів громадам	+	+	+	+	+	+
Створення виконавчих органів місцевого самоврядування, ліквідація державних адміністрацій		+	+		+	
Спрощення надання адмінпослуг	+			+	+	
ПРАВОВА ПОЛІТИКА						
Е-декларації для чиновників	+	+			+	+
Люстрація		+		+	+	+
Оновлення суддівського корпусу, новий склад правоохоронних органів	+	+	+	+	+	+
Вибори до ВР за пропорційною системою		+			+	+
БОРІТЬБА З КОРУПЦІЄЮ						
Створення антикорупційних органів	+			+	+	+
Залучення громадськості до контролю над владою	+	+		+	+	
ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА						
Податкова лібералізація, боротьба з монополіями	+	+	+	+	+	+
Протидія олігархам, введення кризового податку	+	+				+
Підтримка аграрної галузі, захист прав селян	+	+		+	+	+
СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА						
Соцзахист малозабезпечених	+	+	+			+
Соцпідтримка військовослужбовців	+		+	+	+	+

ліквідація державних адміністрацій, прийняття законів про імпідмент президента та про опозицію, надання громадянам права обирати суддів.

Також природно, що не були виконані такі відверто нереалістичні пункти як повернення Україні ядерного статусу (РПЛ) чи індексація зарплат відповідно до інфляції (БПП).

Виконання виборчих програм парламентських партій (2014–2016 рр.)

Окремі обіцянки не лише не були виконані, але й взагалі були реалізовані таким чином, що прямо суперечило написаному. Так, замість посилення антикорупційного контролю громадськості над владою, що було обіцянкою Народного Фронту, БПП, «Самопоміч» та «Батьківщини» було прийнято закон №1975 щодо е-декларування антикорупційних громадських організацій, що викликало критику міжнародних партнерів України.

Попри наявність спільних позицій, на практиці, під час голосувань у ВР, партії часто виходили із ситуативних інтересів та не голосували за ініціативи, які пропонували їх опоненти навіть, якщо вони відповідали програмам цих партій. Тобто, ключового значення набував поділ «опозиція-коаліція», який часто і визначав голосування партій, а не їх партійна чи виборча програма.

Показовою є ситуація із реформою децентралізації. На момент 2014 року це була єдина обіцянка, що була присутня в програмах всіх шести парламентських партій. Більше того, механізми реалізації реформи були запропоновані абсолютно однакові (посилення базових громад, ліквідація держадміністрація, створення виконкомів районних та обласних рад). До розпаду коаліції фракції досить активно підтримували реформу. Однак після того як окремі з них вийшли зі складу коаліції, вони розпочали критикувати реформу. При тому критикували навіть ті положення, за які самі ж голосували раніше. В залежності від перебування в коаліції чи опозиції партії часто змінюють своє ставлення навіть здавалося б до принципових для себе речей. Так, під час прем'єрства Юлії Тимошенко її партія виступала за відкриття ринку землі, що було однією з вимог МВФ. Натомість, на разі партія перебуває в опозиції і виступає категорично проти скасування мораторію на продаж землі.

При оцінці реалізації програм варто враховувати ті об'єктивні обмеження, які накладаються на партії в умовах парламентсько-президентської моделі. У першу чергу, це питання кількості депутатів у фракції в парламенті. Очевидно, що партії з меншою кількістю депутатів, як правило, мають менше шансів на виконання своїх програм.

Тому, у цьому контексті, більш реалістичним є підхід, за якого партії розробляють не одну програму, а дві, а саме програму мінімум та програму максимум. Це дозволить виборцям більш чітко розуміти, що саме очікувати від партії в залежності від її результату на виборах, а партіям більш об'єктивно оцінювати власні можливості.

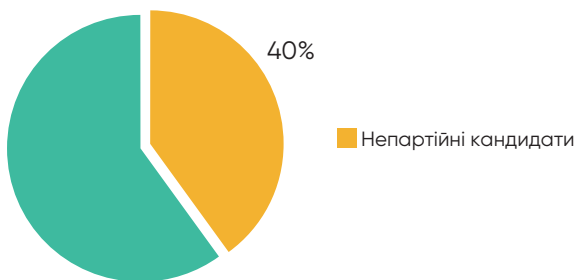
2. Внутрішній контроль партій над виконанням програми: тенденції та перспективи

При реалізації програми важливими є два питання: чи справді представники партії у владі прагнуть реалізувати програму і як партія може на них впливати в разі відмови, а також те, чи має партія достатньо ресурсів (людських, організаційних, фінансових) для якісної реалізації своїх обіцянок.

Важливо, щоб після приходу до влади, партії мали можливість стимулювати своїх депутатів голосувати у відповідності до партійної та виборчої програм. Однак в Україні традиційно внутрішньопартійна дисципліна є низькою. Депутати часто голосують в розріз із позицією партії, а також змінюють одну політичну силу на іншу. Це стосується як національного, так і місцевого рівнів.

Основна причина таких дій – це те, що кандидати часто не є реально пов'язані з партією, яка їх висунула. На виборах до ВР 2014 року у списках партій по багатомандатному округу 40% кандидатів були безпартійними. Тобто, не були членами тієї партії, від якої висувалися. В окремих партіях цей показник сягав 90% (наприклад, «Опозиційний блок»). Крім того, безпартійними були 64% кандидатів-мажоритарників.²⁴

Відсоток непартійних кандидатів у виборчих списках партій
(вибори до ВР 2014 року)

24 "Проміжний звіт ОПОРИ за результатами спостереження на позачергових виборах народних депутатів: вересень 2014," ОПОРА, 2014 рік, <https://oporaua.org/news/6307-promizhnyj-zvit-za-rezultatamy-sposterezhennja-opory-pid-chas-pozachergovyh-vyboriv-narodnyh-deputativ-ukrajiny-veresen-2014-roku>.

Це означає, що ці особи реально не є залежними від партії при голосуванні. Навіть попри те, що формально вони висувалися від неї. Особливо це показово із депутатами-мажоритарниками, які, як правило, за результатами виборів входять до найбільшої фракції парламенту. Так, із 136 депутатів БПП більшість, 72 особи, були обрані саме в мажоритарних округах. Однак такі депутати є менш контрольованими з боку фракцій, аніж депутати, обрані за списком партії. Останніх партія може не включити до списку на наступних виборах у разі їх неконтрольованого голосування, тоді як з депутатами-мажоритарниками це не працює.

Для України також характерні часті переходи депутатів від однієї фракції до іншої. За три роки роботи ВР 36 народних депутатів змінили політичні сили. Двоє народних депутатів, Єгор Фірсов та Микола Томенко, взагалі втратили депутатські мандати після того як вийшли з фракції БПП. Щодо них було застосовано принцип партійного імперативного мандату, який закріплено в ст. 81 Конституції України.

В останні роки партії намагаються компенсувати відсутність фракційної дисципліни санкціями щодо депутатів, які голосують врозріз партії і не виконують її програму. Однак такі дії частіше нагадують партійну диктатуру, аніж реальний метод вирішення проблем. Тут варто відзначити кілька прикладів.

По-перше, партії намагаються посилити контроль над кандидатами, що перебувають у їх виборчих списках. У лютому 2016 року ВР було прийнято так званий закон №1006 «про партійну диктатуру» (серед ініціаторів голови фракцій «Батьківщини», РПЛ, БПП, НФ, «Самопоміч»). Закон дозволяв партіям виключати депутатів зі свого виборчого списку до ВР після встановлення результатів виборів, тим самим змінюючи черговість кандидатів у списку. Тобто, надавав можливість виключати з виборчих списків певних кандидатів вже після встановлення результатів виборів. При цьому підстави для виключення кандидата не були детально виписані і де-факто повністю залежали від партії. Партійні лідери пояснили доцільність цього закону тим, що потрібно не допускати в парламент кандидатів, які, хоч і є в списках партії, але при цьому показали, що не виконують її програму. За час дії цього закону партії виключили зі свого списку 43 особи. Однак, в грудні 2017 року Конституційний Суд України скасував цей закон як такий, що суперечить принципам народовладдя, правової визначеності та вільного депутатського мандата.

По-друге, партії прагнуть посилити контроль над місцевими депутатами. На розгляді парламенту перебуває законопроект №3693 (ініціатори – лідери фракцій БПП, РПЛ, «Батьківщини» та «Самопоміч»), який передбачає надання партіям права достроково припиняти повноваження тих місцевих депутатів, що не виконують програму партії або голосують всупереч позиції фракції.²⁵ При цьому, як і в попередньому законі, підстави для такого рішення не є чітко сформульованими. Формально депутата

25 «Проект закону про внесення змін до Закону України «Про статус депутатів місцевих рад»,» Законодавство України, доступ станом на 17 вересня 2018 року, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57517.

можна виключити за будь-яку діяльність, оскільки «невиконання програми партії» є надто широким та розмитим поняттям. Законопроект був розкритикований експертними організаціями як такий, що стимулює партійну диктатуру, однак депутати підтримали його в першому читанні.

По-третє, партії активно використовують механізми відкликання депутатів місцевих рад. Відповідні норми закріплені в Законі «Про статус депутатів місцевих рад» і формально називаються відкликанням «за народною ініціативою». Алгоритм відкликання є таким, що спочатку виборці збирають певну кількість голосів за відкликання депутата від партії, а потім партія на своєму з'їзді вирішує, чи підтримати таку ініціативу громадян. Якщо так, то депутат втрачає мандат. Найчастіше причиною для відкликання є невиконання програми партії, однак це використовується політичними силами лише як формальна підстава. На практиці цей механізм потрібен партіям не для контролю над виконанням програми, а для розправи над окремими депутатами. Експерти відзначають значний політичний тиск партій на рішення виборців про відкликання окремих осіб, а сама процедура відкликання є непрозорою та маніпулятивною.²⁶ Упродовж 2017-2018 рр. спроби відкликання депутатів мали місце в таких великих містах як Черкаси, Полтава, Луцьк, Кривий Ріг і всюди супроводжувалися конфліктами. На розгляді ВР також перебувають законопроекти, що передбачають відкликання народних депутатів України.

Таким чином, замість того, щоб включати до виборчих списків перевірених осіб, партії діють постфактум, використовуючи механізми прямої демократії для розправи над неугодними депутатами. Такі дії є непрозорими і маніпулятивними, а також суперечать базовим принципам вільного представницького мандату. Більш

Кількість місцевих організацій партій зі статусом юридичних осіб

26 Ірина Федорів, "Як відкликати депутата: чому парламент надав громадам абсурдний інструмент?" Українська Правда, 8 травня, 2018 року, <http://vybory.pravda.com.ua/articles/2018/05/8/7149619/>.

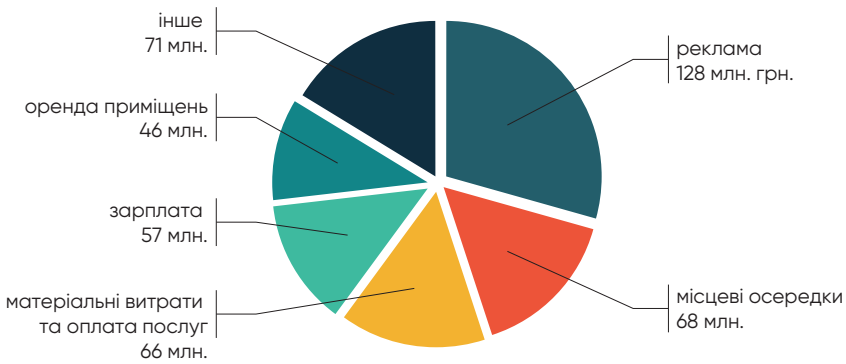
виваженням є підхід, в якому партії будуть більш відповідально ставитися до підбору кандидатів на виборах. Зокрема, розвивати внутрішньопартійну демократію та висувати кандидатами, в першу чергу, членів своєї партії або ж осіб, що підтримують її ідеологію. На сучасному етапі внутрішньопартійна демократія деяких основних партій є взагалі нерозвинутою. Так, жоден із понад 700 місцевих осередків РПЛ та 600 осередків НФ не має статусу юридичної особи. Тобто, вони не мають власних рахунків у банках, а тому, навіть теоретично, не здатні вести повноцінну господарську та фінансову діяльність і є повністю залежними від центру.

Однак наявність депутатів, готових втілювати програму партії, ще не означає її якісного виконання. Для цього також потрібні відповідні ресурси (фінансові, матеріальні, людські). Тому важливого значення набуває аналітична спроможність партій до реалізації програми. Тобто, можливість розробки якісних пропозицій до вирішення суспільних проблем. Насамперед, у формі законопроектів чи проектів рішень місцевої ради. Про слабкість аналітичної роботи партій свідчить низька якість роботи парламенту. Експерти вказують на рекордну кількість законодавчого спаму: кожен другий законопроект ВР VIII скликання отримує негативні висновки Головного науково-експертного управління ВР, кожен третій – Міністерства фінансів.

Для підвищення аналітичної спроможності партіям варто використати механізм державного фінансування політичних партій, запроваджений в Україні в 2016 році. Після парламентських виборів 2019 року кошти із Державного бюджету отримають всі партії, що наберуть понад 2% голосів виборців. Між ними буде розподілено близько 500 млн. грн. На разі ті партії, що отримують держфінансування, майже не вкладають ці кошти в аналітичний розвиток і спрямовують їх на поточну діяльність. Так, із вересня 2016 року по вересень 2017 року всі парламентські партії витратили разом 436 млн. грн. Найбільше коштів, 128 млн., партії спрямували на рекламу в ЗМІ (ТБ, радіо, друковані ЗМІ, білборди), 57 млн. було витрачено на зарплати і 46 млн. – на оренду приміщень. Тобто, гроші були витрачені на поточну діяльність (оренда, зарплати) та піар-активність (реклама в ЗМІ), а не на аналітичну роботу. Щоб змінити цю ситуацію, в Законі «Про політичні партії в Україні» варто передбачити, що партії мали б спрямовувати на аналітику не менше 25% коштів, отриманих з держбюджету. Зокрема, це включає такі напрямки як:

- підвищення професійної кваліфікації членів партій через навчальні програми (надання знань в сфері юридичних, політичних, економічних наук, навчання основам нормо-проектувальної техніки);
- створення власних аналітичних центрів у структурі партії, які б діяли на постійній основі із достатнім фінансовим та ресурсним забезпеченням;
- залучення до аналітичної роботи зовнішніх експертів, які готуватимуть аналітичні матеріали на замовлення партії, пропонуватимуть реальні шляхи вирішення суспільних проблем у форматі стратегій, концепцій, програм, будуть залучені до написання законопроектів та проектів рішень місцевої влади;

Витрати шести парламентських партій за період вересня 2016–2017 рр. (млн. грн.)

- оплата соціологічних, правових, економічних та інших досліджень, що будуть проводитися зовнішніми науково-експертними та іншими установами на замовлення партії.

Розбудова аналітичної спроможності партій дозволить зробити їх програми більш якісними документами, що не будуть містити суперечливі положення та будуть опиратися на перевірені факти та статистику, а не політичні оцінки та домісли.

Паралельно із цим, партіям варто працювати в напрямку покращення комунікації власних програм. Окремі партії на разі активно вкладають кошти, в першу чергу державні, в партійні газети. Так, «Самопоміч» за перший рік держфінансування витратила на пропагандистську діяльність (в основному партійну газету) 39 млн. грн. із загалом витрачених 104 млн. Значні кошти у власну газету вкладає також БПП. Однак зміст таких газет часто є малоінформативним і стосуються висвітлення буденних подій в житті партій. Тому партіям варто працювати над покращення аналітичної складової подібних видань.

Низька якість комунікації партійних програм природно пов'язана із майже повною відсутністю культури звітування політичних сил в Україні. Наприклад, після підписання Коаліційної угоди 2014 року парламентські партії жодного разу не звітували перед виборцями про її виконання. Хоч відповідні механізми й були передбачені документом. Це ж стосується виборчих та партійних програм. Тому на разі важливо запроваджувати практики реального звітування партій перед виборцями про їх діяльність. При цьому це варто робити це у форматі, доступному для сприйняття громадян. На разі лише 15% народних депутатів публікують звіти про власну діяльність²⁷. Однак навіть вони часто це роблять здебільшого у формальній та важкодоступній для громадян манері.

27 "Як народні депутати звітують?," Громадський Рух «Чесно», 2017 рік, <http://www.chesno.org/post/410/>.

Зрештою, будь-які зміни в створенні та комунікації програм партій будуть успішними тільки тоді, коли громадяни будуть зацікавлені в отриманні відповідного продукту. На разі лише половина громадян вказують, що читали партійні програми²⁸, а 87% зазначають, що першочергово отримують інформації із телебачення²⁹, яке в Україні контролюється олігархічними групами. Попри це, за даними різних соціологічних досліджень, після Революції Гідності в Україні сформувався запит громадян на більш змістовну політику, що очевидно має призвести не лише до механічного збільшення кількості партій, а до більш якісної роботи політичних сил в частині написання та реалізації партійних програм. Джерелом для таких змін можуть стати кошти Державного бюджету України, доступні для більшості основних українських партій. Вже зараз помітні позитивні зміни в частині інституційного забезпечення роботи партій (наприклад, в частині офіційно працевлаштованих робітників), однак в найближчому майбутньому партіям варто вкладати більш ресурсів не лише на поточну діяльність, а в аналітичну діяльність, що сприятиме розробці та реалізації якісних програм.

---

28 "Українські політичні партії на старті виборчої кампанії," Грушевського, 5, 31 січня, 2018 року, <http://grushevskogo5.com/intresting/ukrainski-politichni-partii-na-starti-viborchoi-kampanii/>.

29 "Українці дивляться телебачення, не довіряють, не перевіряють, але продовжують дивитися," Детектор Медіа, 28 березня, 2018 року, <http://detector.media/infospace/article/136076/2018-03-28-ukraintsi-divlyatsya-tb-ne-doviryayut-ne-perevirayut-ale-prodovzhuyut-divitisyadoslidzhennya-detektora-media-ta-kmis/>.

ВИСНОВКИ

Революційні події в Україні наприкінці 2013 р. призвели до зміни політичного режиму в Україні, однак не призвели до оновлення політичних еліт, що було однією з основних вимог учасників протестів. Натомість, одним із наслідків стало формальне зростання кількості партій: за період 2014-2018 рр. зареєстровано понад 150 нових політичних сил. Однак збільшення кількості партій не призвело до якісних змін в питанні партійного програмування та засвідчило домінування старих проблем. Програми найбільш рейтингових партій залишаються внутрішньо суперечливим та нечіткими. Серед їх недоліків: надання завідомо нереалістичних обіцянок, нелогічне поєднання елементів різних ідеологій, популізм, спекулювання на ідеях прямої демократії, пропаганда недемократичних, а також часто науково необґрунтованих ідей.

Одним із варіантів для підвищення якості партійних програм є розбудова аналітичної спроможності партій за рахунок коштів державного фінансування. Обов'язкове спрямування частини коштів на аналітичну діяльність дозволить партіям якісно вдосконалити підхід до написання партійних програм. Це передбачає як залучення на платній основі до розробки та комунікації програм зовнішніх експертів із представників академічних установ, громадських організацій, політичних фахівців, так і створення власних постійно діючих партійних аналітичних центрів. Також сприятиме розробці якісних документів замовлення партіями спеціалізованих соціологічних досліджень та проведення відповідних фокус-груп, що дозволить більш глибоко розуміти очікування громадян та вивчати ставлення до певних суспільних проблем. Бажаними кроками є вивчення українськими політичними партіями іноземного досвіду в питанні написання та комунікації партійних програм. Крім того належну увагу варто приділяти постійному навчанню та підвищенню кваліфікації членів партій та їх представників у владі. Відповідне навчання може відбуватися у формі проходження професійних тренінгів з питань основ юридичної науки, соціології, політології, а також повноцінного навчання у відповідних навчальних закладах.

Одним із наслідків написання неякісних та нереалістичних програм є логічна неможливість їх виконання партією на практиці. Крім того проблемою залишається низький рівень партійної дисципліни, що також має наслідком невиконання програм. В останні роки партії намагаються стимулювати внутрішню партійну дисципліну через застосування санкцій до неконтрольованих депутатів, однак такі дії є маніпулятивними за своєю суттю та суперечать природі представницького мандату. Загалом партіям варто більше уваги приділяти висуванню кандидатів на виборах, пропонуючи суспільству осіб, які є їх членами або мають довгострокові плани щодо співпраці із партією, що сприятиме виконанню партійних програм в майбутньому.

Також потенційно сприятиме партійній дисципліні зміна виборчої системи на виборах до Верховної Ради із паралельної, що містить мажоритарну складову, на пропорційну з відкритими списками. Це дозволить підвищити роль партій в суспільстві та потенційно сприятиме партійній дисципліні. Система із відкритими списками стимулюватиме партії включати до виборчих списків нових політиків, які є носіями позитивного рейтингу на місцях та, відповідно, підвищують шанси політичної сили на подолання виборчого бар'єру.

У частині комунікації програм важливим кроком має стати обмеження політичної реклами. До прикладу, такі кроки як законодавче збільшення тривалості агітаційних блоків на телебаченні стимулюватиме партії більш повно розкривати зміст своїх програм, а не лише спекулювати політичними гаслами, що в цілому сприятиме більш змістовній моделі політики. Паралельним процесом має бути загальне підвищення рівня політичної освіти населення, що передбачає надання громадянам з боку незалежних експертів повної та об'єктивної інформації про діяльність політичних партій, в тому числі, щодо реалістичності та змістовності їх політичних програм. Насамкінець українським партіям варто більш активно працювати в напрямку взаємодії із європейськими політичними групами. Такий крок виглядає логічним, враховуючи загальне зближення України із державами Європейського Союзу після 2014 року. При цьому важливо, щоб така співпраця носила ідеологічний, а не суто політичний характер, оскільки на разі, як показано в роботі, українські партії або взагалі не є членами європейських груп, або ініціюють приєднання до них виключно з огляду на короткострокові політичні інтереси, не плануючи довгострокової та ідеологічної співпраці.

БІБЛІОГРАФІЯ

- 1 “Анатолій Гриценко: Не потрібно боятися авторитарного режиму.” Офіційний веб-сайт Анатолія Гриценка, доступ станом на 17 вересня, 2018 року <http://grytsenko.com.ua/press/view-anatoliy-hrytsenko-ne-potribno-bojatysja-avtorytarnoho-rezhymu.html>.
- 2 “Ляшко запропонував відмінити пост прем’єр-міністра, зменшити кількість народних депутатів до 250, а міністрів – до 10 чи 12».” Гордон, 28 червня, 2018 року <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-ljashko-zaproponuvav-likviduvati-posadu-prem-jera-kilkist-deputativ-skorotiti-do-250-a-ministerstv-do-10-abo-12-253262.html>.
- 3 Центр Разумкова. “Трансформація партійної системи: український досвід в європейському контексті”. Київ: Видавництво “Заповіт”, 2017.
- 4 Чивокуня Віктор. “Тимошенко змінює орієнтацію.” Українська Правда, 7 серпня, 2007 року <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/08/7/4422266/> [Accessed 16 Sep. 2018].
- 5 Bara, Judith and Budge, Ian. “Party Policy and Ideology: Still New Labour?,” *Parliamentary Affairs* 54, no. 4 (2001): 590-606.
- 6 Freedon, Michael. “Political Concepts and Ideological Morphology,” *Journal of Political Philosophy* 2, no. 2 (1994): 140-64.
- 7 Minar, David M. “Ideology and Political Behavior,” *Midwest Journal of Political Science* 5, no. 4 (1961): 317-31.
- 8 Stanley, Ben. “The thin ideology of populism.” *Journal of Political Ideologies* 13, no. 1 (2008): 95-110.